

Marcin Wojtala
Uniwersytet Śląski
Wydział Teologiczny

WSPARCIE KOŚCIOŁA I PRZECIWDZIAŁANIE SKUTKOM BEZROBOCIA W OKRESIE PRZEMIAN USTROJOWYCH W POLSCE

Kościół katolicki w swoim nauczaniu i działaniu jest uwrażliwiony na kwestie społeczne, w tym na problem bezrobocia. Refleksja Kościoła nad bezrobociem jest ściśle związana z kwestią pracy ludzkiej, gdyż gwarantem godności człowieka jest prawo do pracy. Dzięki niej człowiek może realizować siebie w wymiarze zarówno osobowym, jak i społecznym¹. Dramat bezrobocia możemy uświadomić sobie tylko wtedy, gdy zrozumiemy, jakie znaczenie dla jednostki, rodziny i społeczeństwa ma praca². Kiedy po roku 1989 pojawiło się w Polsce bezrobocie na dużą skalę, wiele osób zagubiło się w nowej rzeczywistości. W artykule postaramy się pokazać, jak Kościół w swoim nauczaniu udzielał wsparcia osobom bezrobotnym i jak przeciwdziałał jego skutkom w okresie transformacji ustrojowej w Polsce.

NAUCZANIE KOŚCIOŁA

Wypowiedzi Kościoła na temat bezrobocia znajdujemy szczególnie w wielkich encyklikach społecznych. W XIX w. Leon XIII w jednej z największych encyklik społecznych Kościoła – *Rerum novarum* (15.05.1891) nawiązał do kwestii

¹ Por. M. Duda, *Problematyka bezrobocia i jej społeczno-duchowych skutków w świetle katolickiej nauki społecznej*, Kraków 2002, s. 220.

² Por. B. Mierzwiński, *Kościół wobec problemu bezrobocia*, Ząbki 2004, s. 73.

robotniczej. Rażąca dysproporcje majątkowe w ówczesnych społeczeństwach, pogłębiające się w warunkach szybkiego rozwoju gospodarki rynkowej, prowadziły do pogorszenia sytuacji robotników. Papież starał się pokazać w swojej encyklice drogę zdrowej polityki społecznej i rozwiązywania konfliktów społecznych, przeciwstawiając się nadużyciom gospodarki kapitalistycznej. Bronił on, w przeciwieństwie do Karola Marksa, własności prywatnej i domagał się godziwego wynagrodzenia robotników tak, aby mogli wraz z rodzinami godnie żyć. Leon XIII przeciwstawił się również socjalizmowi, który nie rozwiązuje problemu pokrzywdzonych mas. Własność prywatna wynika bowiem z porządku natury. Papież nie zgadzał się na przeciwstawianie sobie pracy i kapitału. *Rerum novarum* stało się wielką kartą swobód chrześcijańskiego zaangażowania społecznego i nowego porządku społeczno-gospodarczego³. Encyklika miała charakter pionierski i była tak ważna, że rocznice jej ogłoszenia zostały uświetnione dalszymi dokumentami społecznymi kolejnych papieży: Piusa XI, encykliką *Quadragesimo anno* (15.05.1931); Jana XXIII, encykliką *Mater et Magistra* (15.05.1961); Pawła VI, listem apostolskim *Octogesima adveniens* (15.05.1971); Jana Pawła II, encykliką *Laborem exercens* o pracy ludzkiej z okazji dziewięćdziesiątej rocznicy encykliki *Rerum novarum* (14.09.1981) oraz encykliką *Centesimus annus* ogłoszoną w setną rocznicę *Rerum novarum* (01.05.1991)⁴.

W encyklice *Quadragesimo anno* Pius XI dostrzegł zmiany, które zaszły w życiu społecznym od chwili ukazania się *Rerum novarum*. Powtórzył obronę własności prywatnej i prawo do negocjacji zbiorowych, a także przypomniał, iż ślepe prawa ekonomiczne nie stworzą sprawiedliwego społeczeństwa. Dlatego też encyklika ta wspierała interwencje państwa mające charakter mediacji w konfliktach pracowników z kierownictwem. W związku z powyższym wprowadziła koncepcję subsydiarności (pomocniczości), a także solidaryzm społeczny i korporacjonizm chrześcijański⁵.

Z kolei w encyklice *Mater et Magistra* Jana XXIII możemy odnaleźć niejako potwierdzenie wskazań głoszonych przez papieża Leona XIII. Papież przywołuje w niej podstawowe zasady, do których odniósł się w *Rerum novarum* Leon XIII, takie jak: praca, która nie może być traktowana jako towar; prawo do prywatności wszelkich dóbr czy rola państwa, którego celem ma być troska o dobro gospodarcze i poszanowanie praw obywateli, szczególnie robotników, kobiet i dzieci. Papież twierdził, że państwo powinno niezmiennie czuwać, aby umowy o pracę były zawierane zgodnie z poszanowaniem prawa oraz aby materialne i moralne warunki pracy nie uwłaczały godności ludzkiej osoby⁶. Papież rozwinął także podjęte przez jego poprzedników problemy społeczno-gospodarcze. Zauważył, że rozwój i postęp techniczny powodują, iż władza państwowa ma większe

³ Por. B. Mierzwiński, *Kościół wobec...*, s. 149.

⁴ Por. tamże, s. 150.

⁵ https://pl.wikipedia.org/wiki/Katolicka_nauka_spoleczna [dostęp: 17.04.2020].

⁶ Por. Jan XXIII, Encyklika *Mater et Magistra* [dalej: MM], cz. I, rozdz. 2.

możliwości zmniejszania dysproporcji między różnymi sektorami gospodarczymi, poszczególnymi okręgami gospodarczymi kraju, a nawet między różnymi krajami na całym świecie. Władza może również w jakimś stopniu opanować zaburzenia koniunkturalne i stosować skuteczne środki, by zapobiec niebezpieczeństwu przymusowego masowego bezrobocia⁷.

Paweł VI w liście apostolskim *Octogesima adveniens* wskazał na powstałe nowe problemy społeczne. Ostrzegł, że za afirmacją dobrobytu niektórych bogatych krajów kryje się problem braku pracy. „Za fasadami kamienic kryje się nieraz nędza, nieznaną nawet najbliższym sąsiadom; ujawniają się też inne rodzaje nędzy, takie, które poniżają godność ludzką, jak: przestępczość, zbrodnie, używanie narkotyków, czy tak zwany erotyzm”⁸. W kontekście bezrobocia Papież zwraca uwagę na problem konieczności przekwalifikowania, migracji i stałego przystosowywania się pracowników oraz na nierówne warunki pracy w różnych gałęziach przemysłu⁹. Uważa, że tzw. wyż demograficzny może w dalszej perspektywie przyczynić się w niektórych krajach do wzrostu bezrobocia. Podkreśla również dwa zadania, które Kościół pragnął zawsze spełniać w dziedzinie społecznej: oświecać ludzi, by pomóc im odkryć prawdę i wybrać drogę wśród różnych doktryn oddziałujących na chrześcijan, a także szerzyć moc Ewangelii i troszczyć się o skuteczną służbę ludziom¹⁰.

Warto wspomnieć również o Soborze Watykańskim II. Mimo iż bezpośrednio nie odnosi się on w dokumentach do problemu bezrobocia, to poprzez omówienie moralnej sfery życia gospodarczo-społecznego daje podstawy do refleksji nad tym zjawiskiem. Sobór poświęcił tej kwestii cały trzeci rozdział Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* [dalej: KDK] (63-72). W dokumencie tym szczególnie zwraca uwagę na negatywne zjawiska absolutyzmu ekonomicznego, braku równowagi między rolnictwem a przemysłem i usługami, ciągłą degradację sytuacji materialnej wielu ludzi, dyskryminację społeczną słabych i ubogich¹¹.

W obliczu bezrobocia dokument soborowy nakreśla zasadę, aktualną także w XXI w.: „Ruch gospodarczy powinien zatem rozwijać się wedle własnych metod i praw, ale w granicach porządku moralnego, żeby spełnił się zamiar Boży względem człowieka” (KDK 64). Zwraca również uwagę, żeby każdy w czasach rozwijającej się w gospodarce automatyzacji „znalazł wystarczającą i odpowiednią dla siebie pracę oraz możliwości potrzebnego wykszolenia technicznego i zawodowego i żeby zabezpieczone zostały warunki życia i godność człowieka, zwłaszcza gdy idzie o tych, którzy z powodu choroby lub wieku muszą walczyć z większymi trudnościami” (KDK 66).

⁷ Por. MM, cz. II, rozdz. 2.

⁸ Paweł VI, Encyklika *Octogesima adveniens*, 10.

⁹ Por. tamże, 9.

¹⁰ Por. tamże, 48.

¹¹ Por. B. Mierzwiński, *Kościół wobec...*, s. 151.

Dla problemu pracy i bezrobocia ważne znaczenie ma nauka Jana Pawła II, szczególnie encykliki: *Laborem exercens* (1981), *Sollicitudo rei socialis* (1987) oraz *Centesimus annus* (1991). Cenne wskazania dotyczące tego problemu znajdziemy również w przemówieniach, które Papież wygłosił na przykład w siedzibie Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) w Genewie 16 czerwca 1982 r. czy też skierował do członków Papieskiej Akademii Nauk Społecznych. Na odrębną refleksję zasługują przemówienia do rodaków podczas wizyt w Ojczyźnie.

W encyklice *Laborem exercens* Papież określa bezrobocie jako brak zatrudnienia dla uzdolnionych do tego podmiotów pracy. Stwierdza, że bezrobocie „jest w każdym wypadku jakimś złem, a przy pewnych rozmiarach może stać się prawdziwą klęską społeczną” (nr 18). Podkreśla, że podmiotem pracy może być tylko człowiek, stąd bezrobocie jest zjawiskiem dotyczącym człowieka, jego przestrzeni działania. Zwraca uwagę na problem pozostawania bez pracy osób młodych, zdobywających latami wykształcenie, które w następstwie braku zatrudnienia nie zostaje wykorzystane w życiu społecznym państwa, a nawet prowadzi do frustracji. Powoduje to stratę kapitału fizycznego, moralnego i intelektualnego dla kraju. Encyklika podkreśla również moralne prawo do strajku jako ostatecznego środka do walki o słuszną płacę. W *Sollicitudo rei socialis*, encyklice napisanej w 20. rocznicę *Populorum progressio*, Jan Paweł II mówi o jeszcze większej niż w czasach Pawła VI rozpiętości między bogatą Północą a biednym Południem. Zwraca też uwagę na problem demograficzny: spada liczba urodzeń w krajach, których obywatele stać na wychowanie dzieci, rośnie zaś w krajach biedniejszych. Papież wzywa kraje rozwijające się, by nie polegały tylko na pomocy z zewnątrz, ale same wyczerpały siły i pracowały na rzecz własnego rozwoju. Najważniejsza encyklika społeczna Jana Pawła II to *Centesimus annus*. Wprawdzie w Europie upadł komunizm, ale zagrożenia – według Papieża – płyną teraz ze skrajnego nacjonalizmu i konsumpcjonizmu. Jaki kierunek proponuje? Sprawiedliwość społeczną, osiągniętą na drodze wolnego rynku i własności prywatnej, ale w ramach kontroli państwa. Demokracja jest dobrym ustrojem, bo zapewnia człowiekowi rozwój, ale „demokracja bez wartości łatwo przeradza się w jawny lub zakamuflowany totalitaryzm” (nr 46).

W czasie wizyty w siedzibie Międzynarodowej Organizacji Pracy Jan Paweł II wypowiedział się na temat bezrobocia, które stało się zjawiskiem dramatycznym, szczególnie w niektórych grupach i sektorach życia społecznego. Wymienił tu kraje rozwijające się, ludność rolniczą, pracowników umysłowych. Zwrócił uwagę na postęp technologiczny gospodarki, który ogranicza możliwość wkładu człowieka w proces produkcji.

W przemówieniach do członków Papieskiej Akademii Nauk Społecznych, w czasie piątego zgromadzenia (3-6.03.1999) poświęconego problematyce pracy i zatrudnienia, Papież podkreślił, że poruszając zagadnienie bezrobocia, trzeba zawsze skupić uwagę na człowieku. Przypomniał zgromadzonym, że bezrobocie jest dramatem ludzkim. Godzi nie tylko w jednostkę, ale i w rodzinę, spychając ją

na margines życia społecznego. Bezrobotni nie są w stanie zaspokoić swoich podstawowych potrzeb życiowych i czują się niepotrzebni. Pociąga to za sobą problem nadmiernego zadłużania się, z którego nie mogą się uwolnić¹². Papież wypowiedział się krytycznie na temat pracy na czarno, która – jego zdaniem – powoduje stan zniewolenia pracowników i przyczynia się do unikania płacenia należnych podatków. Skutkiem tego jest odrzucenie potrzeby wkładu w świadczenia społeczne, w dochód narodowy, co poważnie szkodzi gospodarce kraju. Papież odniósł się również do innego aspektu bezrobocia, jakim jest pokusa uchylania się od pracy. Zaznaczył, że praca jest istotnym elementem życia każdego człowieka, bowiem „bezczytność nie tworzy żadnych zasobów wewnętrznych ani nie pozwala snuć planów na przyszłość, nie tylko przynosi ubytek i wielką biedę, ale jest też wrogiem godziwego życia moralnego”¹³.

W okresie przemian ustrojowych szczególnie istotne były dla polskiego społeczeństwa wskazania Jana Pawła II, które wyrażał w czasie podróży apostołskich do Ojczyzny w kontekście problemów związanych z pracą i bezrobociem. W roku 1983 podczas homilii w Katowicach na Muchowcu Papież przypomniał, że „praca ludzka stoi w pośrodku całego życia społecznego. Poprzez nią kształtuje się sprawiedliwość i miłość społeczna, jeśli całą dziedziną pracy rządzi właściwy ład moralny”¹⁴. W kontekście tego ładu moralnego Papież odniósł się także do wydarzeń z sierpnia 1980 r. i przypomniał, że wtedy właśnie o taki ład chodziło, a nie o same podwyższenie zarobków za pracę. „Praca posiada swoją zasadniczą wartość dlatego, że jest spełniana przez człowieka. Na tym opiera się też godność pracy, która winna być uszanowana bez względu na to, jaką pracę człowiek wykonuje. Ważne jest to, że wykonuje ją człowiek”¹⁵.

Podczas Mszy świętej w Gdańsku na Zaspie w 1987 r. Papież także poruszył problem pracy. I choć bezpośrednio nie padły słowa „bezrobocie” czy „bezrobotni”, to ważne było to, co Papież mówił o wysiłku, jaki trzeba w Polsce włożyć, aby przywrócić ludzkiej pracy wymiar osobowy i społeczny. Wysiłek ten określił on jako „praca nad pracą”, która jest ważnym etapem dla różnych środowisk i różnych rejonów świata. Papież mówił o problemie pracy, który stoi nadal u podstaw autentycznego postępu i wyzwolenia człowieka¹⁶.

Bezpośrednio do bezrobocia Ojciec Święty odniósł się podczas wizyty w Częstochowie 15 sierpnia 1991 r., wypowiadając modlitewny akt zawierzenia młodzieży Matce Bożej. W akcie tym padły słowa odzwierciedlające nowe problemy społeczne, które pojawiły się po roku 1989, wraz z odzyskaniem niepodległości:

¹² Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do uczestników V Zgromadzenia Ogólnego Papieskiej Akademii Nauk Społecznych*, 6 marca 1999 r., 2.

¹³ Tamże, 4.

¹⁴ Jan Paweł II, *Homilia w czasie nabożeństwa maryjnego odprawianego na lotnisku na Muchowcu*, Katowice, 20 czerwca 1983 r., 5-7.

¹⁵ Tamże, 8.

¹⁶ Por. Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św. odprawionej dla świata pracy*, Gdańsk, 12 czerwca 1987 r., 5.

„Zawieramy Ci tych, którzy znajdują się w obliczu bezrobocia, braku mieszkania, strachu przed przyszłością”¹⁷.

Przejawem tego, że Jan Paweł II był dobrze zorientowany w sprawach społecznych w Polsce w okresie zmian ustrojowych, były słowa skierowane do polskich biskupów podczas wizyty *ad limina* w 1993 r. W swoim przemówieniu polecił im „zwrócić szczególnie uwagę na bezrobotnych, którzy stali się wbrew własnej woli pozbawieni pracy i środków do życia”. Bezrobotnych nazwał „kategorią, która płaci szczególnie wysoką cenę za dokonujące się reformy”¹⁸.

W sprawie bezrobotnych Papież wypowiedział się także 22 maja 1995 r. podczas wizyt w Skoczowie i Żywcu. W Skoczowie mówił: „Wiem, że wysokie bywają koszty dokonywanych przemian. Wiem, iż niestety najboleśniej obciążają one najuboższych i najsłabszych. Dotkliwą plagą stało się bezrobocie, skrajne ubóstwo wielu rodzin. Ufam, ufam niezłomnie, iż moi rodacy odnajdą w sobie dość mądrości, siły i wytrwałości, aby tym trudnym problemom podołać”¹⁹. W Żywcu podczas liturgii padły równie ważne słowa: „Modłę się za polskie rodziny nękane problemem bezrobocia i ubóstwa. Dla wszystkich utrudzonych i zniechęconych proszę o odnowioną nadzieję”²⁰. Podczas kolejnych spotkań z Kościołem polskim, chronologicznie podczas pielgrzymki do Polski oraz wizyty *ad limina* (w latach 1997 i 1998), Jan Paweł II także podejmował tematykę bezrobocia. Przewodnią myślą wszystkich przemówień do rodaków, a dotyczących przemian w Polsce, były słowa encykliki *Redemptor hominis*: „Kościół nie może odstąpić człowieka, którego los w ścisły i nierozzerwalny sposób zespolony jest z tajemnicą Chrystusa”²¹. Papież rozwinął te słowa, odnosząc się do sytuacji w Polsce. Mówił do polskich biskupów: „Od kilku lat dokonują się w Polsce poważne przekształcenia w dziedzinie ekonomii [...]. Jest jednak w Polsce wiele jeszcze ludzi żyjących w warunkach niezmiernie trudnych, ludzi bezdomnych, opuszczonych, głodnych, upośledzonych i pokrzywdzonych, którzy znaleźli się w takiej sytuacji nie z własnej winy. [...] Nie można też zamykać oczu na ich potrzeby dnia codziennego, związane z mieszkaniem, wyżywieniem, leczeniem, czy też znalezieniem pracy i możliwością zarobienia na życie”²².

Równie ważne w kontekście problemu bezrobocia w okresie zmian ustrojowych były dwa spotkania Jana Pawła II podczas jego kolejnej pielgrzymki do Ojczyzny w 1999 r. Wizyty, w czasie których Ojciec Święty wprost poruszył to zagadnienie, miały miejsce 8 czerwca w Ełku i 14 czerwca w Sosnowcu. Szczególny wydzźwięk miała homilia wygłoszona podczas Mszy świętej w Ełku, regionie

¹⁷ Jan Paweł II, *Akt zawierzenia młodzieży Matce Bożej*, Częstochowa, 15 sierpnia 1991 r.

¹⁸ Jan Paweł II, *Przemówienie do biskupów polskich w czasie wizyty Ad Limina Apostolorum*, Watykan 15 styczeń 1993 r., 6.

¹⁹ Jan Paweł II, *Rozważanie przed modlitwą „Regina caeli”*, Skoczów, 22 maja 1995 r.

²⁰ Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa*, Żywiec, 22 maja 1995 r., 3.

²¹ Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, 14.

²² Jan Paweł II, *Przemówienie do biskupów polskich w czasie wizyty Ad Limina Apostolorum*, Watykan, 2 stycznia 1998 r., 6.

terenów popegeerowskich, gdzie stopa bezrobocia sięgała w ówczesnym czasie prawie 30%. Papież zwracał uwagę na hierarchię wartości w życiu ludzkim, mówił o rzeczach pilnych i doniosłych, których nie można odkładać na później, odnosząc wyraźnie swoje słowa do czynnej i szybkiej pomocy potrzebującym. Mówiąc to, Papież miał na myśli pomoc dla „dzieci, kobiet, starców, uchodźców, skrzywdzonych, ofiar wojen, bezrobotnych. [...] Wielu z nich kryje swoją biedę, trzeba ich dostrzec, by przyjść z pomocą”²³.

Można zatem powiedzieć, że Jan Paweł II, zwracając się do rodaków, dawał im nie tylko wykładnię Ewangelii, ale również swoistą syntezę nauki społecznej Kościoła. Było to istotne zarówno w czasie komunizmu, jak i w okresie przemian, które dokonały się po roku 1989 w Polsce. Wypowiadając się na temat problemów społecznych, Papież zwracał szczególną uwagę na problem bezrobocia i przypominał Polakom o wartości pracy ludzkiej oraz konieczności podtrzymywania etosu pracy.

Szeroko do zagadnienia bezrobocia, szczególnie na Śląsku, gdzie etos pracy jest jedną z największych wartości, odnosił się metropolita katowicki Damian Zimoń. Pochodzący z tradycyjnej rodziny śląskiej arcybiskup był szczególnie wyczulony na problemy Śląska, który w czasie transformacji ustrojowej mocno odczuł zmiany gospodarczo-społeczne. Wypowiedzi w tej kwestii można znaleźć w jego licznych przemówieniach, wygłaszanych m.in. w Piekarach Śląskich, skąd – jak przypomina – „w latach totalitarnego zniewolenia [...] wielokrotnie rozbrzmiewał głos w obronie godności ludzi pracy, głos przypominający o konieczności budowania życia społecznego, politycznego i gospodarczego na fundamencie moralności chrześcijańskiej”²⁴. Obszerną diagnozę problemu Arcybiskup zawarł w liście do wiernych, zatytułowanym: *Kościół katolicki na Śląsku wobec bezrobocia*. Jest to głęboka analiza tego problemu, ukazująca także misję Kościoła oraz obowiązki samych duszpasterzy. Tekst kierowany jest głównie do osób dotkniętych zbiorowym bezrobociem; ludzi, którzy stali się osamotnieni, bezsilni, napiętnowani, zagrożeni utratą godności osoby ludzkiej. Arcybiskup przypomina, że człowiek zgodnie ze społeczną nauką Kościoła ma moralne prawo do pracy, które wynika wprost z prawa do życia, a przy tym wiąże się z obowiązkiem pracy²⁵. Zaznacza w dokumencie, że bezrobocie godzi przede wszystkim w poczucie wartości człowieka, a jeśli towarzyszy mu bieda, nędza, a także doświadczenie upokorzenia i krzywdy społecznej, to staje się ono jeszcze bardziej dotkliwie. Nikomu zatem nie wolno minimalizować tego zjawiska, ponieważ dotyka ono samej istoty człowieczeństwa: „Bezrobocie godzi przede wszystkim w godność osobową człowieka, gdyż jest niejako widzialnym, społecznie potwierdzonym znakiem jego małej wartości,

23 Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy św.*, Elk, 8 czerwca 1999 r., 3.

24 D. Zimoń, *Pochylmy się nad bezrobociem*, Katowice 2002, s. 134.

25 Tamże, s. 135.

niewystarczalności, zależności od anonimowych mechanizmów społeczno-gospodarczych, wyrazem jego społecznej degradacji”²⁶.

Arcybiskup przypomina sytuację robotników, którzy w okresie transformacji ustrojowej znaleźli się często na marginesie życia społecznego: „Jeśli bezrobocie dotyka wielkoprzemysłowej klasy robotniczej, musi mu towarzyszyć poczucie niesprawiedliwości społecznej. Właśnie stoczniowcy, górnicy, hutnicy czują się dziś najbardziej sfrustrowani. Przez całe lata wmawiano im pełnienie przodującej roli i siły w narodzie. Oni też zainicjowali przewrót solidarnościowy podziwiany przez cały świat, a w stanie wojennym cierpieli prześladowania dla sprawiedliwości”²⁷.

Metropolita zauważa, jaka przepaść dzieli polskie społeczeństwo, oddzielając ludzi zaradnych i bogatych od tych, którzy są bezrobotni. Wskazuje na problem dziedziczenia bezrobocia. Stwierdza, że dzieci osób bezrobotnych będą miały jeszcze mniejsze szanse na aktywne włączenie się w życie gospodarcze, ponieważ ich rodzice nie są w stanie przekazać im aspiracji kulturowo-społecznych²⁸.

Autor wypowiada się również na temat sytuacji rodzin osób bezrobotnych. Zauważa, że w życiu małżeńskim i rodzinnym bezrobocie może powodować negatywne skutki, które prowadzą do napięć, kryzysów i konfliktów. Bezrobocie staje się bowiem przyczyną destabilizacji rodziny, pozbawia jej członków możliwości rozwoju, uwydatnia wszelkie patologie, w szczególności alkoholizm.

Arcybiskup zdaje sobie sprawę ze specyfiki Górnego Śląska. Podkreśla, że likwidowanie kopalń w związku z planem restrukturyzacyjnym to dla wielu ludzi koniec świata. Zamknięcie kopalni to nie jest tylko zamknięcie zakładu pracy, ale przede wszystkim upadek i zanik wartości, które organizowały całe życie²⁹. Śląskie dzielnice robotnicze w wyniku likwidacji hut czy kopalń stworzyły nowe podklasy społeczeństwa. Paradoksalnie bieda nie dotyczy tylko ludzi starych, emerytów, ale dotyka osób młodych. Pojawia się tzw. bezrobocie absolwenckie. Metropolita w swoim dokumencie podkreśla istotną kwestię: „Bezrobocie nie jest tylko problemem bezrobotnych. Jest wyzwaniem dla wszystkich ludzi dobrej woli. Przez tragedię milionów ludzi kołacze do naszych serc i sumień. I jeżeli Kościół Chrystusowy ma być sumieniem współczesnego świata, to bezrobocie staje się dziś problemem Kościoła”³⁰.

Katolicka nauka społeczna traktuje bezrobocie jako problem moralny. Odrzuca przekonanie, że bezrobocie to nieodzowny element gospodarki kapitalistycznej. Historia pokazuje, że problem ten występuje zarówno w gospodarce wolnorynkowej, jak i w gospodarce scentralizowanej, dlatego też Kościół podkreśla, że to nie ustrój, ale sfera społecznych odniesień moralnych stanowi przestrzeń, w której

²⁶ Tamże, s. 26.

²⁷ Tamże, s. 136.

²⁸ Tamże, s. 141.

²⁹ Tamże, s. 146.

³⁰ Cyt. za: B. Mierzwiński, *Kościół wobec...*, s. 400.

powstaje klęska bezrobocia³¹. Bezrobocie, podobnie jak praca, jest faktem ludzkim. Szerzy się w atmosferze obojętności, rodzi antagonizmy, konflikty, biedę i wykluczenie³². Kościół nieustannie podkreśla, że porządek gospodarczy jest dla człowieka, a nie odwrotnie³³.

PRZECIWDZIAŁANIE SKUTKOM BEZROBOCIA

Rola rodziny

Problem bezrobocia jest powszechny i nieunikniony, ale nie jesteśmy wobec niego bezsilni³⁴. Na pierwszej linii frontu w walce o minimalizowanie skutków bezrobocia powinna stać rodzina, wspierana przez instytucje państwowe, Kościół, organizacje społeczne i charytatywne.

Ojciec pełni w rodzinie wiele istotnych zadań. Jego rola nie sprowadza się wyłącznie do zajmowanej pozycji zawodowej czy ilości przynoszonych pieniędzy³⁵. W adhortacji *Familiaris consortio* Jan Paweł II pisze: „Mężczyzna, ukazując i przeżywając na ziemi ojcostwo samego Boga, powołany jest do zabezpieczenia równego rozwoju wszystkim członkom rodziny. Spełni to zadanie przez wielkoduszną odpowiedzialność za życie poczęte pod sercem matki, przez troskliwe pełnienie obowiązku wychowania, dzielonego ze współmałżonką, przez pracę, która nigdy nie rozbija rodziny, ale utwierdza ją w spójni i stałości, przez dawanie świadectwa dojrzałego życia chrześcijańskiego, które skutecznie wprowadza dzieci w żywe doświadczenie Chrystusa i Kościoła” (nr 25). Potrzebna jest więc radykalna zmiana mentalności polskiej rodziny.

Ojciec, zwłaszcza kiedy jest jedynym żywicielem rodziny, musi zapewnić jej byt materialny, choć – jak wynika ze słów Jana Pawła II – nie jest to jego najważniejsza i jedyna rola. Ojciec jako osoba bezrobotna powinien zatem potraktować bezrobocie jako czas, który musi mądrze spożytkować. W tej sytuacji nie wolno mu kapitulować i traktować bezrobocia jako tragedii prowadzącej do utraty sensu życia. Jako głowa rodziny powinien oczywiście intensywnie poszukiwać zatrudnienia, nawet czasowego, ale wolny czas musi poświęcić również rodzinie, żonie i wychowaniu dzieci. Zadaniem żony natomiast jest wspieranie męża w tym trudnym czasie. W tej sytuacji małżonkowie powinni okazywać sobie więcej cierpliwości, zrozumienia, życzliwości, utrwać w sobie poczucie, że to wzajemna miłość jest fundamentem ich związku. Dzieci również mogą w znacznym stopniu przyczynić się do polepszenia sytuacji psychicznej ojca i panujących

³¹ Por. M. Duda, *Problematyka bezrobocia...*, s. 225.

³² Por. tamże, s. 225.

³³ Por. T. Borutka, *Nauczania społeczne papieża Jana Pawła II*, Kraków 1994, s. 223-229.

³⁴ Por. B. Mierzwiński, *Kościół wobec...*, s. 133.

³⁵ Por. tamże, s. 133.

w rodzinie wzajemnych stosunków. W czasie bezrobocia powinny okazywać szacunek i miłość swoim rodzicom, a także wykorzystać należycie czas, kiedy rodzic jest w domu, poświęcając go na rozmowy i budowanie więzi. Jeśli wskutek braku pracy ojca spada radykalnie stopa życiowa rodziny, dzieci powinny ograniczać swoje potrzeby i nauczyć się ponoszenia wyrzeczeń. Nie bez znaczenia jest także ich stosunek do nauki – kiedy przykładają się do niej, są odpowiedzialne, to tym samym nie przysparzają dodatkowych kłopotów bezrobotnym rodzicom. Rodzina zatem powinna czynić wszystko, aby wspólnie przetrwać czas bezrobocia. W obliczu bezrobocia, które jest dla rodziny trudnym czasem przetrwania, cenną wartością i pomocą może stać się intensywniejszy kontakt z Bogiem³⁶.

Duszpasterstwo bezrobotnych

Niezależnie od skali bezrobocia i jego charakteru Kościół katolicki nie może przejść obojętnie wobec problemu bezrobocia, jeśli chce być wierny swemu posłannictwu³⁷. Społeczne nauczanie Kościoła wyraźnie nakazuje, aby Kościół upominał się o każdego człowieka, a o ludzi ubogich zwłaszcza. Tysiąc sześćset lat temu św. Augustyn opisywał troskę duszpasterską jako troskę o dobro ludzi powierzonych pieczy Kościoła: „Powinniśmy jasno rozróżniać dwie sprawy, jedno, że jesteśmy chrześcijanami, drugie, że jesteśmy pasterzami. To, że jesteśmy chrześcijanami, dotyczy nas samych, to, że jesteśmy pasterzami, odnosi się do was. Jako chrześcijanie mamy zabiegać o własne zbawienie, jako pasterze powinniśmy troszczyć się wyłącznie o wasze dobro”³⁸. Zasadę dobra wspólnego oddają słowa papieża Jana XXIII, który w encyklice *Mater et Magistra* opisuje ją jako „sumę tych warunków życia społecznego, w jakich ludzie mogą pełniej i szybciej osiągnąć swoją osobistą doskonałość, a w konsekwencji żyjąc godnie osiągnąć zbawienie. Zatem można pokusić się o stwierdzenie, że duszpasterska troska Kościoła o bezrobotnych jest troską o takie warunki życia, aby wszyscy mogli osiągnąć pełnię człowieczeństwa, zbawienie”³⁹.

Kościół katolicki w Polsce wielokrotnie wypowiadał się na temat bezrobocia poprzez listy biskupów skierowane do bezrobotnych⁴⁰. Były one przede wszystkim głosem niepokoju o każdego człowieka i wyrażały troskę o wszystkich cierpiących

³⁶ B. Mierzwiński, *Kościół wobec...*, s. 135.

³⁷ Por. M. Duda, *Problematyka bezrobocia...* s. 244.

³⁸ Augustyn z Hippony, *Kazanie o pasterzach* 46, 1-2. Zob. D. Zimoń, *Bezrobocie jako wyzwania duszpasterskie*, w: *Społeczne aspekty bezrobocia*, red. M. Seweryński, J. Wojtyła, Katowice 2002, s. 11.

³⁹ Por. MM 37-45.

⁴⁰ Uczynił to m.in. przez głos wspólny episkopatu skierowany do wszystkich, którym los ludzi pozbawionych pracy nie jest obojętny. Zob. List społeczny Episkopatu Polski na temat bezrobocia *W trosce o nową kulturę życia i pracy*, Warszawa 2001.

z powodu bezrobocia, biedy i niedostatku. Jednocześnie wzywały bezrobotnych do podejścia do tego problemu w duchu wiary i międzyludzkiej solidarności⁴¹.

Zadaniem Kościoła nie jest reformowanie gospodarki czy naprawianie ekonomii. Istotnym celem jest natomiast realizacja zbawczej misji Chrystusa w odniesieniu do każdego człowieka. Bezrobotni potrzebują od Kościoła pomocy nie tylko materialnej, choć i ona jest istotna. W tym kontekście misja Kościoła wobec ludzi bezrobotnych sprowadza się do dwóch istotnych kierunków działania: uwrażliwienie społeczeństwa na skalę zjawiska bezrobocia i związany z tym dramat ludzi; przywrócenie bezrobotnym nadziei i wiary.

Uwrażliwiając społeczeństwo, Kościół powinien obalać stereotypy dotyczące bezrobotnych. Bezrobotni, zwłaszcza w czasach konsumpcjonizmu i dążenia do sukcesu, postrzegani są często jako osoby niezaradne życiowo, leniwe. Kościół, odwołując się do sumienia społeczeństwa, szczególnie wiernych, budzi poczucie solidarności z ludźmi w potrzebie, w tym przypadku z bezrobotnymi. Pokazuje bezrobotnym, iż mimo braku pracy i problemów z tym związanych nadal potrzebni są rodzinie oraz że pracy nie można traktować tylko jako zajęcia zarobkowego. Stara się podnieść ich z apatii i bierności, w które często osoby tracące pracę popadają.

Duszpasterstwo bezrobotnych stawia sobie między innymi za zadanie odwoływanie się w imieniu Kościoła do sumienia rządzących, przypomniania, że to właśnie państwo jest w pierwszej kolejności odpowiedzialne za przeciwdziałanie i łagodzenie skutków bezrobocia oraz że musi wziąć odpowiedzialność za podejmowane decyzje. Szczególnie chodzi tu o programy rodzinne, które mają zmniejszyć skalę ubóstwa i zapobiec degradacji instytucji małżeństwa. Kościół odwołuje się również do samych pracodawców, by własnego bogactwa nie osiągnęli kosztem krzywdy drugiego człowieka – wyzyskiem i redukcją liczby etatów oraz żeby tworzyli nowe miejsca pracy⁴².

Pomoc Kościoła osobom bezrobotnym nie zastąpi jednak rozwiązań systemowych, bo nie jest to jego powołaniem, choć Kościół może niewątpliwie wspierać instytucje powołane do pomocy bezrobotnym na tych polach, na których pomoc rządowa nie domaga⁴³. Na przestrzeni lat Kościół katolicki wypracował m.in. szereg instytucjonalnych form pracy duszpastersko-katechetycznej, poprzez które realizowane jest wychowanie chrześcijańskie w rodzinie⁴⁴. Działalność pomocowa Kościoła związana jest także z określonym rodzajem duszpasterstw specjalistycznych i wyraża się w charytatywnej pomocy świadczonej osobom, które znalazły się w sytuacji ubóstwa: ludziom biednym, samotnym, starym, bezdomnym, niepełnosprawnym. Obejmuje ponadto poradnic-

⁴¹ M. Duda, *Problematyka bezrobocia...*, s. 245.

⁴² B. Mierzwiński, *Kościół wobec...*, s. 389.

⁴³ Por. A Dylus, *Globalny rynek i jego granice*, Warszawa 2001, s. 235.

⁴⁴ B. Krzesińska-Zach, *Główne kierunki pomocy rodzinie i dziecku w środowisku lokalnym*, w: *Pomoc dziecku i rodzinie w środowisku lokalnym*, red. W. Danilewicz, J. Izdebska, B. Krzesińska-Zach, Białystok 1995, s. 100.

two rodzinne, pomoc samotnym matkom w trudnej sytuacji życiowej, zwalczanie alkoholizmu i organizowanie kolonii dla dzieci.

Potrzebę pomocy osobom bezrobotnym najszybciej dostrzega wspólnota parafialna. Obok tradycyjnej pomocy finansowej księży wraz ze współpracującymi z parafią osobami świeckimi podejmują różne inicjatywy, na przykład organizują spotkania z bezrobotnymi, na których proponuje się im bezpłatne kursy dokształcające, wymianę doświadczeń czy pewne formy pośrednictwa pracy. Parafianie podejmują też modlitwę za osoby bezrobotne, modlą się za nie na Mszach świętych i na specjalnych nabożeństwach. Na prośbę Episkopatu Polski dzień 1 maja został ogłoszony dniem modlitw w intencji bezrobotnych i z bezrobotnymi⁴⁵.

Pomoc świadczona przez Kościół wypływa z społecznienia. Można ją podzielić na publiczną i prywatną. Pierwsza z nich związana jest z Kościołem strukturalnie i funkcjonalnie, natomiast druga – tylko funkcjonalnie, to znaczy prowadzi działalność na rzecz człowieka, wzorując się na orędziu Kościoła, przynależąc do niego i działając na jego wyraźną zachętę⁴⁶. Wiele działań pomocowych na rzecz osób bezrobotnych podejmuje kościelna organizacja Caritas Polska. Zlikwidowana przez polskie władze komunistyczne w 1950 r., reaktywowała się w roku 1990. Należy ona do największych organizacji kościelnych w Polsce. Organizacja zapewnia pomoc bezrobotnym w ramach zadań spełnianych przez jej lokalne oddziały. Przykładem może być tu założenie w 1994 r. przez Caritas Koszalińsko-Kołobrzeską i Caritas Warszawską dwóch dużych gospodarstw rolnych. Pierwsze z tych gospodarstw, nazwane CAROL (od słów: CARitas i ROLnictwo), uratowało przed bezrobociem mieszkańców dawnego PGR-u Wrzosowo (obecnie województwo zachodniopomorskie). W latach dziewięćdziesiątych Caritas prowadziła kilka programów dla bezrobotnych. Przykładem jest Caritas Warszawska, która prowadziła program pomocy młodym bezrobotnym kobietom. Program był adresowany do dziewcząt w wieku 18–25 lat, posiadających maturę i wywodzących się z rodzin, które pracowały w byłych PGR-ach. Dziewczęta otrzymywały darmowe mieszkanie oraz fachową pomoc w szukaniu zatrudnienia w Warszawie⁴⁷.

Caritas od 2001 r. wprowadziła również istotny z punktu widzenia osób bezrobotnych projekt pod nazwą: *Aktywizacja personalna, zawodowa i społeczna osób długotrwale bezrobotnych, zagrożonych marginalizacją*, mający na celu aktywizację osób pozbawionych pracy. Głównym jego celem było stworzenie Biur Aktywizacji Bezrobotnych oraz wyszkolenie grupy pracowników i wolontariuszy do pracy z bezrobotnymi. Pierwsze takie biuro zostało otwarte w 2002 r. w Bartoszycach, a więc w rejonie wysokiego bezrobocia. Biuro świadczyło pomoc

⁴⁵ Por. M. Duda, *Problematyka bezrobocia...*, s. 253.

⁴⁶ Por. Tamże, s. 258.

⁴⁷ Por. I. Matjasik, *Działalność Caritas w Polsce*, w: *Leksykon Kościoła katolickiego w Polsce*, red. B. Łoziński, Warszawa 2003, s. 260.

w przygotowaniu CV, listu motywacyjnego i innych dokumentów oraz w załatwieniu formalności związanych z pozyskaniem zatrudnienia⁴⁸.

Caritas pomaga osobom bezrobotnym również poprzez wspieranie ubogich i bezdomnych. Dzieci z rodzin dotkniętych bezrobociem mogą korzystać z organizowanych przez Caritas wyjazdów kolonijnych, wakacyjnych i obozów. Szacuje się, że w 2003 r. z pomocy Caritas w tym zakresie skorzystało aż dziewięćdziesiąt tysięcy dzieci. Dodatkowo Caritas pomaga dzieciom opłacać obiady w szkołach. Bezdomni mogą skorzystać z noclegowni i stołówek prowadzonych przez Caritas. Na szczególną uwagę zasługuje wolontariat. Obecnie w różnych oddziałach Caritas pracuje około sześćdziesiąt tysięcy wolontariuszy. Jest to ogromne wsparcie dla dzieła aktywizacji osób bezrobotnych⁴⁹.

Nie sposób wymienić tu wszystkich organizacji i inicjatyw Kościoła, ponieważ są liczne i bywają często nieznanne. W kontekście bezrobocia okresu transformacji warto jeszcze wspomnieć o pomocy ze strony trzech instytucji: Katolickiego Centrum Edukacji Młodzieży KANA, Stowarzyszenia Integracji Świata Pracy LABOR oraz Fundacji Archidiecezji Warszawskiej Pomocy Bezrobotnym i Biednym NADZIEJA.

Centrum KANA postawiło sobie za zadanie przeciwdziałanie bezrobociu wśród młodzieży oraz pomoc tym, którzy zostali już dotknięci tym problemem. Jego działanie polegało głównie na edukacji młodzieży: organizowaniu bezpłatnych kursów, szkoleń, warsztatów oraz prowadzeniu poradnictwa. KANA organizowała zajęcia autoprezentacji oraz takie, które służą pozyskiwaniu informacji na temat pracy, preferowanych zawodów czy oczekiwań pracodawców. W latach 2000–2003 w tarnowskiej KANIE bezpłatny kurs komputerowy i językowy odbyło 600 osób. Również stowarzyszenie LABOR pomagało bezrobotnym w odkrywaniu potencjału osobowościowego, zawodowego i społecznego. Inspirowało i pomagało w realizowaniu różnych projektów społecznych, kulturalnych i gospodarczych, które miały służyć uaktywnieniu bezrobotnych. Misją Fundacji Archidiecezji Warszawskiej Pomocy Bezrobotnym i Biednym NADZIEJA było pobudzanie, wspomaganie i promowanie rozwoju oddolnej przedsiębiorczości. Dotyczyło to zwłaszcza osób bezrobotnych, które nie mogły liczyć na pomoc z żadnego innego źródła. Dzięki wsparciu fundacji osoby aktywne i uzdolnione, które miały pomysł na własną działalność gospodarczą, miały możliwość wcielić go w życie i zapewnić sobie i swoim rodzinom lepszą przyszłość. Szczególny nacisk fundacja położyła na pomoc osobom długotrwale bezrobotnym. Fundacja przyjęła za cel dotarcie do takich osób i pomoc w powrocie do aktywności zawodowej poprzez stworzenie własnego miejsca pracy⁵⁰.

⁴⁸ Por. A. Wiktorska-Święcka, *Od towarzyszenia do wyłączenia. Praktyczne aspekty wdrażania innowacji społecznych na przykładzie metody towarzyszenia i grup solidarnościowych*, Kielce 2015, s. 47-48, <http://www.kisy.kielce.caritas.pl/pdf/skrypt.pdf> [dostęp: 23.04.2020].

⁴⁹ Por. I. Matjasik, *Działalność Caritas...*, s. 259.

⁵⁰ <http://fundacja-nadzieja.org.pl/pomoc-bezrobotnym/> [dostęp: 20.04.2019].

Instytucje wspierające

Instytucjonalizacja pomocy rodzinom nastąpiła dopiero w XX w. Pomocowe rozwiązania nie miały do tej pory zasięgu ogólnokrajowego, a realizowały je przeważnie organizacje charytatywne i osoby prywatne. W Polsce wszelkie regulacje dotyczące pomocy społecznej zostały zawarte w ustawie z dnia 29 listopada 1990 r. Ustawa ta jest wyrazem troski państwa o los najsłabszych obywateli, których dotknął problem ubóstwa, bezrobocia i wykluczenia społecznego. Kładzie ona nacisk na to, aby obok świadczeń pieniężnych, czyli tradycyjnej pomocy, prowadzić także pracę socjalną, w tym wszelkiego rodzaju poradnictwo psychologiczne, ekonomiczne czy prawne. Ustawa konkretyzuje, w jakich przypadkach rodzina może liczyć na pomoc państwa. Są to: alkoholizm, bezdomność, sieroctwo, długotrwała choroba oraz bezrobocie⁵¹.

Za pomoc rodzinom odpowiedzialne są organy administracji rządowej i samorządowej, które powinny współpracować z innymi podmiotami społecznymi, takimi jak związki zawodowe i stowarzyszenia⁵². Powołanymi do realizacji zadań pomocy rodzinie są także ośrodki pomocy społecznej (na poziomie gminy) oraz zespoły pomocy społecznej (na poziomie wojewódzkim), w których pomagają pracownicy socjalni. Świadczenie przyznawane jest w trybie administracyjnym przez kierownika ośrodka. Pomoc świadczona przez te instytucje obejmuje: wypłacanie zasiłków pieniężnych, pomoc rzeczową, usługi opiekuńcze, pomoc finansową związaną z kosztami leczenia, poradnictwo prawne, psychologiczne i pedagogiczne. Podstawową instytucją powołaną do pełnienia zadań pomocowych wobec osób bezrobotnych jest urząd pracy. Zadania urzędów pracy w zakresie pomocy materialnej to m. in.:

1. współfinansowanie zatrudnienia bezrobotnego w ramach prac interwencyjnych, robót publicznych, umów absolwenckich, szkoleń;
2. przyznawanie i wypłacanie osobom bezrobotnym zasiłków, świadczeń przedemerytalnych, zasiłków pomostowych;
3. wydawanie biletów kredytowych osobom skierowanym do pracy poza miejscem zamieszkania;
4. udzielanie z Funduszu Pracy pożyczek pracodawcom na stworzenie dodatkowych miejsc pracy oraz bezrobotnym na otwarcie własnej działalności⁵³.

Bezrobocie okresu transformacji wymusiło zwiększenie zakresu działań pomocy społecznej. W przeciwdziałaniu bezrobociu uczestniczyły także samorządy,

⁵¹ W kontekście bezrobocia ważne są również inne regulacje prawne: ustawa o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu (17.12.1989) oraz ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (9.05.1991). Ustawy te określają zadania państwa w zakresie łagodzenia skutków bezrobocia, zatrudnienia i aktywizacji bezrobotnych. Zob. M. Duda, *Problematyka bezrobocia...*, s. 171.

⁵² B. Krzezińska-Zach, *Główne kierunki pomocy rodzinie i dziecku...*, s. 89.

⁵³ Ustawa o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu, DZ. U. 2001, nr. 154, poz. 1793, art. 6.

które organizowały prace interwencyjne i roboty publiczne dla osób bez pracy. Dodatkowo samorządy mogły udzielać pomocy materialnej poprzez:

- a. wsparcie kredytowe i stosowanie ulg związanych z polityką zatrudnienia dla przedsiębiorców zwiększających zatrudnienie;
- b. ulgi podatkowe i czynszowe;
- c. współfinansowanie dojazdów do pracy poza miejscem zamieszkania⁵⁴.

Wsparciem dla rodzin bezrobotnych stało się również finansowanie przez gminy dożywiania dzieci w szkołach. Dzieci korzystały ponadto z takich form pomocy jak: zakup materiałów szkolnych, finansowanie udziału w imprezach kulturalnych oraz okolicznościowe paczki.

Warto także zwrócić uwagę na działalność placówek, które świadczą pomoc w zakresie doradztwa i pośrednictwa pracy. Doradztwo zawodowe jest jednym z filarów polityki pracy w Polsce. Stanowi jedną z wielu form przeciwdziałania bezrobociu. Równolegle rozwija się poradnictwo personalne, którego pierwsze formy pojawiły się w roku 1989⁵⁵.

Od początku transformacji jednym z głównych elementów łagodzenia i przeciwdziałania bezrobociu stały się programy rynku pracy⁵⁶. Można je podzielić na dwa rodzaje: pasywne i aktywne. Do pasywnych zalicza się: zasiłki dla bezrobotnych, świadczenia przedemerytalne, wcześniejsze emerytury; do aktywnych natomiast: szkolenia, prace interwencyjne, roboty publiczne, aktywizacja zawodowa, pożyczki dla przedsiębiorców⁵⁷.

W czasie trwania okresu transformacji w Polsce toczył się spór o wybór modelu przeciwdziałania bezrobociu. W 1990 r. pojawiły się dwie koncepcje. Pierwsza (rządowa) zakładała walkę z bezrobociem za pomocą programów rynku pracy; druga preferowała model prozatrudnieniowy lub zintegrowany z polityką społeczno-gospodarczą. Ostatecznie wygrała druga koncepcja, która sprowadzała się do łagodzenia skutków bezrobocia, a nie jego przyczyn⁵⁸.

W dalszych latach przekształceń rządzący przygotowali kolejne programy rynku pracy mające na celu jego zdynamizowanie i zahamowanie wzrostu bezrobocia. W programie na lata 1992–1993 resort Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej wyznaczył cztery zadania: dynamizację rynku, zróżnicowanie programów i form działania, wzmocnienie instytucjonalnej obsługi rynku pracy, promocję nowego systemu edukacji. W 1993 r. również powstały dwa programy: pierwszy rządowy, drugi przygotowany przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS), którego tylko część została ostatecznie przyjęta przez ministerstwo do realizacji⁵⁹.

⁵⁴ M. Duda, *Problematyka bezrobocia...*, s. 178.

⁵⁵ Tamże, s. 188.

⁵⁶ A. Solak, *Problematyka pracy i bezrobocia w kontekście funkcjonowania rodziny*, Warszawa 2010, s. 91.

⁵⁷ M. Kabaj, *Strategie i programy przeciwdziałania bezrobociu*, Warszawa 1998, s. 66-67.

⁵⁸ Por. tamże, s. 68-73.

⁵⁹ Por. tamże, s. 73-75.

Rządowa polityka przeciwdziałania bezrobociu nie zahamowała jednak jego wzrostu⁶⁰. W latach 1994–1997 zaczęto wprowadzać nową politykę opartą częściowo na modelu zintegrowanym. Przyniosło to efekty w postaci wzrostu inwestycji i wzrostu gospodarczego. Mimo wprowadzonych korekt spór o ostateczny kształt projektu nie został zakończony. Przeciwdziałaniem bezrobociu zajęły się późniejsze programy rządzących. W 2000 r. przyjęto dokument: *Narodowa strategia wzrostu zatrudnienia i rozwoju zasobów ludzkich w latach 2000–2006*. Za podstawowe elementy polityki zatrudnienia uznano:

- a. poprawę zatrudnienia poprzez wyposażenie ludzi w atrybuty, od których zależy ich zatrudnienie;
- b. równość szans na rynku pracy;
- c. rozwój przedsiębiorczości;
- d. zdolność adaptacji przedsiębiorstw do zmiennych warunków pracy⁶¹.

Wraz ze zmianą władzy w 2001 r. przyjęto nowy program przeciwdziałający bezrobociu i jego skutkom. Rządy koalicji SLD-UP-PSL wprowadziły przygotowany przez SLD program: *Przedsiębiorczość – Rozwój – Praca*. Zakładał on wprowadzenie do 2006 r. prawie osiemdziesięciu działań mających na celu zwiększenie przedsiębiorczości i zmniejszenie bezrobocia. Warte odnotowania są jeszcze dwa programy dla młodych osób bezrobotnych. Pierwszy, wprowadzony w 1999 r., nosił nazwę: *Absolwent 99*. Jego głównym założeniem było umożliwienie co najmniej 30% bezrobotnych absolwentów podjęcia pracy oraz aktywizacja zawodowa absolwentów poprzez dotacje programów rynku pracy. Drugi, noszący nazwę *Pierwsza praca*, był wynikiem programu *Przedsiębiorczość – Rozwój – Praca* (i stanowił aneks do programu SLD). Dotyczył on absolwentów rocznika 2002, którego liczbę oszacowano na 900 tysięcy, z czego 520 tysięcy miała wejść na rynek pracy. Program zakładał m.in.:

- a. refundację wynagrodzeń absolwentów przez państwo;
- b. staże absolwenckie wraz ze stypendiami;
- c. pożyczki na tworzenie miejsc pracy⁶².

Warto w tym miejscu wymienić kilka instytucji, które zajmują się udzielaniem moralnego i materialnego wsparcia rodzinom znajdującym się w ciężkiej sytuacji, nie tylko materialnej. Należą do nich m.in.:

- a. Fundacja „Pomoc Społeczna SOS”;
- b. Fundacja Pomoc Rodzinie „OPOKA”;
- c. Fundacja Osób Niepełnosprawnych;
- d. Fundacja im. ks. A. Paszkiewicza;
- e. Fundacja na Rzecz Ochrony Dzieci przed Okrucieństwem;

⁶⁰ Bezrobocie w 1993 r. osiągnęło prawie 16% i ciągle rosło.

⁶¹ B. Mierzwiński, *Kościół wobec...*, s. 110-111.

⁶² Por. tamże, s. 111-113.

f. Fundacja Chorym Dzieciom⁶³.

Walka z bezrobociem to głównie zadanie państwa i podległych mu instytucji. Aby jednak łagodzenie skutków bezrobocia i jego ograniczanie przynosiło wymierne efekty, konieczne jest współdziałanie rodziny oraz Kościoła. W okresie transformacji można było zauważyć, że programy rządowe nie przynosiły zamierzonych efektów w postaci łagodzenia skutków bezrobocia i zapobiegania mu. Trafną ocenę programów okresu początku transformacji przedstawił M. Kabaj, wypowiadając się na temat jego efektów następująco: „Dotychczasowa polityka przeciwdziałania bezrobociu, polegająca głównie na łagodzeniu jej skutków, a nie przyczyn, oparta na ograniczonej interwencji na rynku pracy, wymaga oceny, przewartościowania i przebudowy. Wykazała ona małą skuteczność, dopuściła do powstania chronicznego i masowego bezrobocia”⁶⁴. Szczególnie ważna w tym kontekście wydaje się zatem pomoc, którą bezrobotni otrzymali od Kościoła, organizacji kościelnych, organizacji pozarządowych i fundacji.

Na koniec warto odnotować, że przez ostatnie trzydzieści lat rynek pracy w Polsce uległ zasadniczej zmianie⁶⁵. W okresie transformacji bezrobocie było najczęściej skutkiem likwidacji państwowych zakładów pracy. Obecnie zmieniło się podejście do szukania pracy, wzrosły wynagrodzenia, a praca na państwowym etacie przestała być traktowana jako atrakcyjna. Wiele działających niegdyś instytucji pomagających bezrobotnym zostało zamkniętych lub przekształciło się w ośrodki szkolenia zawodowego. Dzisiaj sytuacja Polaków diametralnie się zmieniła, choć nie wszystkie problemy społeczne i ekonomiczne w tym zakresie udało się rozwiązać. Niewątpliwie doświadczenia związane z transformacją i jej negatywne skutki dla życia wielu rodzin mogą pomóc – w szczególności rządzącym krajem – w wyciągnięciu właściwych wniosków, aby móc wcielić w życie rozwiązania bardziej skuteczne niż te sprzed ćwierćwiecza w obliczu nowych wyzwań.

WSPARCIE KOŚCIOŁA I PRZECIWDZIAŁANIE SKUTKOM BEZROBOCIA W OKRESIE PRZEMIAN USTROJOWYCH W POLSCE

Streszczenie

W najnowszych dziejach Polski przełomowe dla Polaków były niewątpliwie początki lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Upadający w 1989 r. system komunistyczny i pojawiająca się nowa rzeczywistość pokazały, że zmiana ta nie będzie prosta i będzie negatywnie wpływała, przynajmniej na początku, na życie

⁶³ B. Krzesińska-Żach, *Główne kierunki pomocy rodzinie i dziecku...*, s. 103.

⁶⁴ M. Kabaj, *Strategie i programy...*, s.72.

⁶⁵ Obecnie stopa bezrobocia oscyluje na poziomie 5,5% (dane GUS z lutego 2020 r.). Porównując okres transformacji do dzisiejszej rzeczywistości, trzeba zaznaczyć, że najczęstszą przyczyną pójścia obecnie na bezrobocie jest zakończenie umowy o pracę zawartej na czas określony, pracy dorywczej czy sezonowej.

społeczne i gospodarkę. W kraju, w którym istniało przestarzałe rolnictwo, hiperinflacja, ogromne zadłużenie i zdewastowana gospodarka, trudno było wprowadzić elementy własności prywatnej i gospodarki wolnorynkowej. Największą boleścią gospodarczą związaną z przemianami ustrojowymi było zjawisko bezrobocia. Skala, jaką przybrało, była tak duża, że w szybkim tempie pogarszała się sytuacja materialna Polaków i ich rodzin. Implikowało to takie negatywne zjawiska jak: ubóstwo, bezradność, izolacja społeczna czy problemy emocjonalne w rodzinach. Wiele osób nie radziło sobie w sytuacji pojawiającej się rywalizacji i konkurencji, a wcześniejsze przyzwyczajenia, dysproporcje i deficyty finansowe pogłębiały psychologiczne problemy jednostek.

Kościół katolicki, dostrzegając skalę problemu, zaangażował się we wsparcie rodzin bezrobotnych. Wychodził do społeczeństwa z nauką opartą na wartości pracy ludzkiej, godności człowieka, potrzebie sprawiedliwości społecznej i solidarności międzyludzkiej. Nawoływał do podjęcia ogólnonarodowej debaty dotyczącej bezrobocia, celem podjęcia środków zaradczych. Nie bez znaczenia dla rodzin bezrobotnych stała się w owym czasie pomoc charytatywna Kościoła oraz instytucji dobroczynnych i fundacji związanych z Kościołem. Warto zatem pamiętać o roli Kościoła w Polsce w tym trudnym dla Polaków okresie transformacji ustrojowej.

THE CHURCH'S SUPPORT IN MITIGATING THE EFFECTS OF UNEMPLOYMENT DURING THE PERIODS OF SYSTEMIC CHANGES IN POLAND

Summary

In the most recent history of Poland, the beginning of the 90s was undoubtedly a breakthrough. In 1989, communism started falling apart and the new reality that emerged showed that the upcoming change would not be easy and would have, at least at the beginning, a negative impact on social life and the economy. In a country dominated by old-fashioned agriculture, hyperinflation, enormous debt and a devastated economy, it was extremely difficult to introduce elements of private property and free market economy. The biggest economic distress related to the transformation was the phenomenon of unemployment, the extent of which was so vast that material status of Poles and their families deteriorated very quickly. It implied such negative phenomena as poverty, helplessness, social isolation, and emotional issues in families. Many people did not cope in the situation of rivalry and competition. At the same time, old habits, disparities and financial deficiency worsened the psychological problems of individuals.

The Catholic Church, recognising the extent of the problem, got involved in supporting families of the unemployed. The Church preached the teaching based on the value of human labour, human dignity, the need of social justice, and

interpersonal solidarity. She agitated for national debate on unemployment to take remedial measures. Help provided by the Church, and charitable institutions and foundations related to the Church to families of the unemployed should not be underestimated. The role of the Church in Poland during this difficult transitional period should be remembered.

Słowa kluczowe: bezrobocie, transformacja ustrojowa, nauka społeczna Kościoła

Keywords: unemployment, systemic transformation, social teaching of the Church

BIBLIOGRAFIA

- Borutka T., *Nauczanie społeczne papieża Jana Pawła II*, Kraków 1994.
- Duda M., *Problematyka bezrobocia i jej społeczno-duchowych skutków w świetle katolickiej nauki społecznej*, Kraków 2002.
- Dylus A., *Globalny rynek i jego granice*, Warszawa 2001.
- <http://fundacja-nadzieja.org.pl/pomoc-bezrobotnym/> [dostęp: 20.04.2019].
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (1979).
- Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia i homilie*, Kraków 2012.
- Jan XXIII, Encyklika *Mater et Magistra* (1961).
- Kabaj M., *Strategie i programy przeciwdziałania bezrobociu*, Warszawa 1998.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. II popr., Poznań 2009.
- <http://www.kisy.kielce.caritas.pl/pdf/skrypt.pdf>, [dostęp: 23.04.2020].
- Krzesińska-Żach B., *Pedagogika rodziny*, Białystok 2007.
- Krzesińska-Żach B., *Główne kierunki pomocy rodzinie i dziecku w środowisku lokalnym, w: Pomoc dziecku i rodzinie w środowisku lokalnym*, red. W. Danilewicz, J. Izdebska, B. Krzesińska-Żach, Białystok 1995, s. 100.
- Matjasik I., *Działalność Caritas w Polsce*, w: *Leksykon Kościoła katolickiego w Polsce*, red. B. Łoziński, Warszawa 2003, s. 259-281.
- Mierzwiński B., *Kościół wobec problemu bezrobocia*, Ząbki 2004.
- Paweł VI, Encyklika *Octogesima adveniens* (1971).
- Solak A., *Problematyka pracy i bezrobocia w kontekście funkcjonowania rodziny*, Warszawa 2010.
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Katolicka_nauka_spoeczna [dostęp: 17.04.2020].
- Zimoń D., *Pochyliły się nad bezrobociem*, Katowice 2002.
- Zimoń D., *Bezrobocie jako wyzwanie duszpasterskie*, w: *Spoleczne aspekty bezrobocia. Skutki i przeciwdziałanie*, red. M. Seweryński, J. Wojtyła, Katowice 2002, s. 9-14.